

BIOSFERANING TUZULISHI VA VAZIFASI

Mannonov Behruz Isroiljon o`gli

Talaba Farg`ona politexnika insetuti, Farg`ona shaxari behruzmannonov354@gmail.com

Annatatsia: Biosfera Yer yuzidagi barcha jonli organizmlar va ularning yashash muhitlari (atmosfera, gidrosfera, lithosfera)ni o'z ichiga olgan tizimdir. Biosfera o'zining turli qatlamlari orqali jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlaydi. U organizmlar va ularning yashash muhitlari o'rtasidagi moddalar almashinuvi va energiya oqimlarini amalga oshiradi. Biosferaning asosiy vazifalaridan biri — hayot uchun zarur bo'lgan resurslarni, masalan, kislorod, suv, oziq moddalarini ta'minlashdir. Shuningdek, u iqlimni tartibga solish, ekologik muvozanatni saqlash va turlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Biosfera insoniyatning barqaror rivojlanishi, tabiiy resurslardan samarali foydalanishi va tabiatni himoya qilish uchun zarur tizimdir.

Kalit so`z: Biosfera, Jonli organizmlar, Yashash muxtlari, Atmosfera, Gidrosfera, Litosfera Moddalar almashinuvi, Kislarod, Suv, Tabiiy resurslar, energiya oqimi, Oziq moddalar, Ekologik Tizim.

Inson faoliyati Yer yuzini tubdan o'zgartirishga qodir bo'lgan hozirgi davrda B.ning rivojlanishi yangi pog'onaga ko'tarildi. So'nggi yillarda insonning biokimyoviy ta'siri boshqa barcha tirik organizmlarga nisbatan juda katta kuchga aylandi.

Lekin tabiiy resurelardan foydalanishni B.ning rivojlanishi va funksiyasi qonuniyatlarini nazarpisand qilmasdan amalga oshirilishi (mas, o'rmonlarning kesilishi, yerlarning o'zlashtirilishi, shaharlar, zavod, fabrikalar, sun'iy suv havzalari, yo'llar qurilishi va boshqalar) B.dagi biokimyoviy jarayonlarga katta ta'sir o'tkazmoqda.

Yer osti boyliklarini qazib olib, juda ko'p miqdorda yoqilg'i yoqilishi moddalar almashinuvini tezlashtirib, B. tarkibi va uning gomeostaz holatiga ta'sir ko'rsatadi.

Sayyoramizdagi barcha organizmlar, V.I.Vemadskiy fikricha tirik moddalar boiib, ularning asosida vazn, kimyoviy tarkib va energiya yotadi.

Bu moddalami V.I.Vemadskiy uch guruhga bo'ladi: kos (o'lik) moddalar - bulaming yaratilishida tirik organizmlar ishtirok etmaydi.

Bularga abiotik muhitning omillari, masalan, quyosh radiatsiyasi, havoning namligi, bosimi, ximizmi va boshqalar kiradi; biogen moddalar - bular tirik organizmlar tomonidan yaratiladi va o'zlashtiriladi.

Bunga toshko'mir, bitum, neft va ohaktosh kiradi; biokos moddalar - bular tirik organizmlar va abiotik muhit omillarining birgalikda ta'siri natijasida paydo bo'ladi.

Bunga tuproq va tabiiy suvlar kirib, ularning holati tirik organizmlarga bog'liq bo'ladi. Hozirgi vaqtda biosferaga yagona ekotizim sifatida qaraladi. Biosferaning quyi qismi o'rtacha quruqlikda 2 - 3 km, okean tubida esa 1 - 2 km gacha tushadi.

U joylashgan o'miga ko'ra uch tarkibiy qismdan tashkil topgan. 1. Litosfera - (grekcha so'z bo'lib, "litos" - tosh) yeming sirtqi qavati bo'lib, u g'ovak modda ya'ni tuproqdan iborat. yerdagi barcha tirik organizmlar shu qavatda yashaydi. Tuproq va uning kelib chiqishini birinchi bo'lib rus olimi V.V.Dokuchaev o'rgangan.

Uning fikricha tuproq tog' jinslarining quyosh energiyasi, namlik va tirik organizmlar yordamida nurashidan hosil bo'ladi. Tuproq biosferaning boshqa tarkibiy qismlariga qaraganda yuqori zichlikka (o'rtacha 2,7 g/sm³) ega bo'lib, u to'rtta tarkibiy qismdan iborat. Bular - qattik zarrachalar, tuproq namligi, tuproqhavosi va mikroorganizmlar.

Tuproqda yashovchi organizmlar edafobiontlar yoki geobiontlar deb nomlangan bo'lib, ularda tuproqning zichligi, harorati, yorug'lik va ximizmiga nisbatan qator moslanishlar mavjud. 2. Hidrosfera - dunyodagi barcha suvliklar bo'lib, ular yer yuzi maydonining 70,8% egallagan. Hidrosferaning umumiy maydoni 1,37 mlrd. km² ga teng bo'lib, uning katta qismi (98,3 %) dengiz va okeanlardan tashkil topgan.

Qolgan qismi esa quruqlikda joylashgan muzliklar, daryo va ko'llardan iborat. Suvda zichlik, yopishqoqlik, bosim va issiqlik sig'imining kattaligi, uning turli tuzlar va gazlami eritib olganligi. hamda yorug'likni yomon o'tkazishi bu muhitdagi hayot sharoitini belgilaydi. Shuning uchun ham suvda yashaydigan organizmlarda o'sha muhitga nisbatan qator moslanishlar mavjud.

Suvda yashaydigan organizmlar gidrobiontlar deb aytiladi va ular o'zlaridagi ekologik moslanishlar yordamida suvning barcha qavatlarini egallab olganlar. 3. Atmosfera - yer sharini o'rab olgan havo qatlamidan iborat bo'lib, uning og'irligi yer og'irligining milliondan bir bo'lagiga teng.

Boshqacha qilib aytganda, atmosfera havosining umumiy massasi 5000 trillion tonnadan ko'proq bo'lib, u yer yuzasining 1 sm² ga 1,32 kg dan to'g'ri keladi. Ana shu miqdordagi havoning teng yarmi 6 km balandlikgacha bo'lgan qavatda joylashgan.

Qolgan yarmining 99% 30 km balandlikgacha bo'lgan qavatda, 1% esa uning 30-3000 km oralig'idagi balandlikgacha bo'lgan qavatlarda joylashgan. Bu balandlik atmosferaning yuqori chegarasi bo'lib, bu yerda atmosfera havosining zichligi sayyoralararo bo'shliq havosining zichligiga tenglashadi.

Yerdan balandga ko'tarilgan sari havoning siyraklashayotganini barcha organizmlar, shuningdek inson organizmi ham bosim pasayishidan yaqqol sezadi. Havo zarrachalarining zich joylashgan qatlami troposfera bo'lib, u biosfera tarkibiga kiradi.

Shunday qilib, biosfera tirik va tirik bo'lmagan tarkibiy qismlardan iborat murakkab ekotizim bo'lib, u ierarxik (o'zaro tobe'lik) tartibda joylashgan individ, populyatsiya, biotsenoz va biogeotsenozlardan tashkil topgan

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1- Ahmatqul Ergashev-Umumiy ekologiya Toshkent
- 2- Наумов Н.П. – Экология животных. М.: Высшая школа, 1963
- 3- Кашкаров Ю.Д., Аюпов А.Н. – Умуртқали хайвонлар экологияси
- 4- Чернова Н.М., Былова Л.М. – Экология. М.: Просвещение, 1981.

